

УДК 338.43-047.37:330.31.33

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФАКТОРІВ ТА ПОКАЗНИКІВ ВІДТВОРЕННЯ РЕСУРСІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

О.М. Лозовський, к.е.н., доцент

М.А. Горшков

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Вінниця, Україна

Лозовський О.М. Горшков М.А. Взаємозв'язок факторів та показників відтворення ресурсів аграрного сектору.

Стаття містить результати дослідження зв'язку між факторами та показниками відтворення ресурсів аграрного сектору. Аналіз відомих праць свідчить про недостатність вивчених факторів впливу на процеси відтворення ресурсного потенціалу та цільових показників контролю реалізації цих процесів. Результатом досліджень є концептуальна схема моніторингу показників відтворення ресурсного потенціалу сільської території як основи аграрного сектору та таблиця факторів впливу і показників розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, процеси відтворення, ресурсний потенціал, розвиток сільських територій, фактори впливу на розвиток аграрного сектору, показники відтворення ресурсного потенціалу

Лозовский О.Н., Горшков М.А. Взаимосвязь факторов и показателей воспроизводства ресурсов аграрного сектора.

Статья содержит результаты исследования связи между факторами и показателями воспроизводства ресурсов аграрного сектора. Анализ известных работ свидетельствует о недостаточности изученных факторов влияния на процессы воспроизводства ресурсного потенциала и целевых показателей контроля реализации этих процессов. Результатом исследований является концептуальная схема мониторинга показателей воспроизводства ресурсного потенциала сельской территории как основы аграрного сектора и таблица факторов влияния и показателей развития аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, процессы воспроизводства, ресурсный потенциал, развитие сельских территорий, факторы влияния на развитие аграрного сектора, показатели воспроизводства ресурсного потенциала

Lozovskyi O.M., Horshkov M.A. Relationship of factors and indicators of reproduction resources agricultural sector.

The article contains the results of study of communication between the factors and indicators of playing resources of the agricultural sector. The analysis shows the famous works of failure investigated factors influencing the processes of reproduction and resource potential targets for monitoring the implementation of these processes. The result of research is the conceptual framework of monitoring indicators playback resource potential of rural areas as the basis of the agricultural sector and table impacts and performance of the agricultural sector.

Keywords: agrarian sector, the reproduction process, resource potential, rural development, influence on the development of the agricultural sector, figures play resource potential

Питання відтворення природних ресурсів залишаються актуальними в сучасному суспільстві. Це обумовлено зростаючими темпами їх використання, процесами глобалізації, загострення продовольчої проблеми, погіршенням екології. Одним з напрямом розвитку національної та регіональної економіки є раціональне природокористування та відтворення природних ресурсів. Якщо природно-ресурсний потенціал України обмежити аграрним сектором економіки, то спроможність природних ресурсів повинна забезпечувати виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, реалізації продовольчих можливостей України. Не дивлячись на популярність напряму сталого розвитку економіки, який передбачає активізацію процесів відтворення ресурсного потенціалу, залишаються недостатньо вивченими фактори впливу на процеси відтворення ресурсного потенціалу та цільових показників контролю реалізації цих процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Серед науковців, що вивчали проблему ефективного відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектору можна відокремити таких вчених: В.Г. Андрійчука [1], В.В. Вітвицького [2], С. Вермойлейн [3] (Sonja Vermeulen and Lorenzo Cotula, 2010; В.В. Іванчишена [4], Л. Кочила [3], А.І. Коренюка [5], О.О. Клокара [6], Л.О. Чорної [7] та інших. В наукових працях зазначених вчених розглядаються основні принципи відтворення природних ресурсів, витратні та прогностичні моделі відтворення різних видів природних ресурсів, рекомендації щодо змін в організації раціонального природокористування та забезпечення продовольчої безпеки, розвитку сільських територій. Але недостатньо досліджені питання взаємозв'язку факторів природних ресурсів та показників відтворення природних ресурсів, не виконано аналіз моніторингу статистичних даних для контролю процесів користування та відтворення природних ресурсів.

Серед великого обсягу інформації щодо статистичних даних розвитку аграрного сектору економіки та його ресурсного потенціалу необхідно визначити основні фактори впливу на розвиток аграрного сектору та виявити ключові

показники відтворення його ресурсного потенціалу.

Метою статті є визначення основних факторів змін ресурсного потенціалу аграрного сектору та показників процесів їх відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відтворення ресурсного потенціалу базується на розумінні його структури, кожної складової, якості та збалансованості природних, біологічних, матеріальних, фінансових, інформаційних і трудових ресурсів. Інтегральна цільова взаємодія цих ресурсів дозволяє реалізувати виробництво продукції аграрного сектору, створити масу споживчих вартостей, забезпечити розвиток сільськогосподарських територій.

На сучасному етапі розвитку економіки великий вплив на економічне зростання мають такі фактори:

- природні ресурси;
- збільшення чисельності населення, обсягів трудових ресурсів.
- збільшення ступеня концентрації капіталу в рамках національної економіки,
- науково-технічна революція, яка є основоположним фактором економічного зростання [7].

Зрозуміло, що ефективність процесів відтворення, управління цими процесами можлива тільки при умові визначення та відстеження основних показників відтворення ресурсного потенціалу. Теорія трьох факторів Ж.Б. Сея [8], яка свідчить про обов'язкове врахування трьох складових – землі, капіталу, праці сьогодні повинна бути розширена для визначення інформаційних ресурсів як окремого ресурсу, так і як складової до кожного з трьох факторів. Окремим питанням є моніторинг основних показників ресурсного потенціалу аграрного

сектору. Так, аналіз статистичних даних за даними Держкомстату України [9] дозволяє зробити такі висновки. Серед відкритих статистичних даних щодо відтворення ресурсного потенціалу макrorівня можна відокремити такі як статистичний бюлетень «Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2015 року», який містить про розміри посівних площ основних сільськогосподарських культур у цілому по Україні та за регіонами у розрізі категорій господарств [10, 11]. Статистичний збірник «Сільське господарство України» містить основні показники, що характеризують соціально-економічний стан сільського господарства в Україні та її регіонах за 1990-2014 роки, дані про місце сільського господарства в структурі видів економічної діяльності, чисельності працюючих, обсягів капітальних вкладень та іноземних інвестицій. У збірнику відображено показники, що характеризують ресурсні можливості сільського господарства, обсяги та ефективність виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції та інше. Збірник балансів та споживання основних продуктів харчування населенням України дозволяє відстежити показники про споживання продуктів харчування за рік та середньодобове споживання основних макро- та мікроелементів у розрахунку на одного жителя України, регіональні показники про обсяги фондів споживання продуктів харчування та їх споживання на одну особу. Наведені баланси продовольчих ресурсів визначають загальні в Україні ресурси найважливіших видів продукції з урахуванням експорту та імпорту, напрями їх використання [12]. Так, на рис. 1 представлено профіль продовольчої безпеки України за основними продуктами споживання.

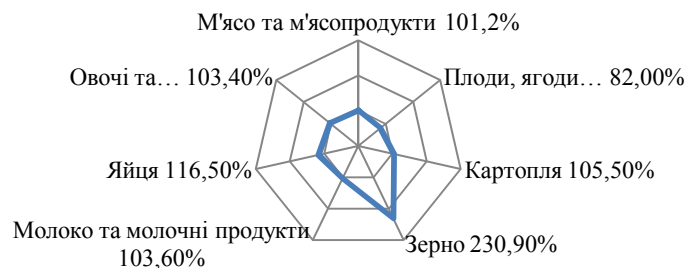

Рис. 1. Профіль продовольчої безпеки України, 2014 р. [12]

Джерело: Складено автором за матеріалами [12]

Схема формування балансів продовольчих ресурсів відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям і базується на концепціях і методологічних підходах їх складання Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) [12] та свідчить про достатньо

збалансоване виробництво сільськогосподарської продукції. Але для оцінки ресурсного потенціалу відтворення така формула є недостатньо інформаційною. Формула відтворення ресурсного потенціалу повинна містити дані щодо можливостей використання ресурсів для

отримання сільськогосподарської продукції. Тобто, на прикладі ресурсного земельного забезпечення – це обсяг посівних площ, на прикладі трудових ресурсів – кількість робочої сили, кількість необхідних фахівців; на прикладі інвестиційних ресурсів – забезпечення матеріальними та грошовими ресурсами виробництва, будівництва, відтворення. В стратегічних документах розвитку аграрного сектору та процесів відтворення зазначено щодо необхідності запровадження нових підходів підтримки та оновлення ресурсного потенціалу [13], але статистика європейських індикаторів свідчить про необхідність використання більш практичного, пов'язаного з розвитком сільськогосподарських територій, індикативного моніторингу [14].

Якщо говорити про ресурсний потенціал аграрного сектору економіки, то такі фактори відображають його основні складові – природні ресурси (земельні, лісові, водні тощо); трудові

ресурси, власний капітал, інформаційні та науково-технічні ресурси, які можна назвати ресурсами знань.

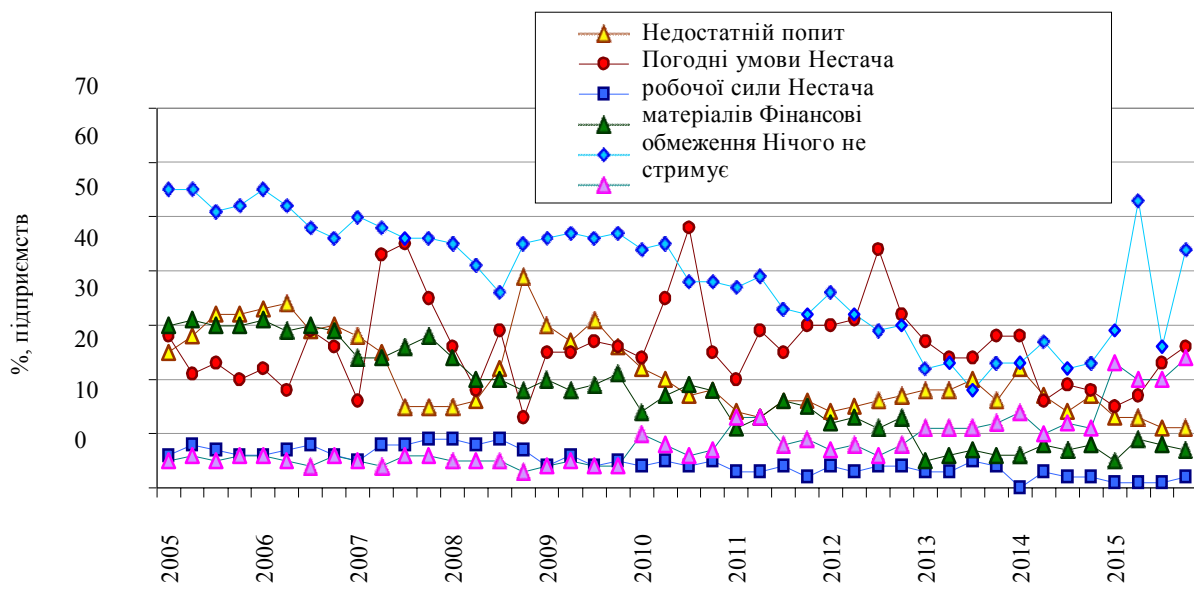
Для того щоб розвивати визначені види ресурсів, необхідно організувати систему моніторингу щодо їх стану з подальшою розробкою варіантів їх збереження, розвитку та відтворення на всіх рівнях:

— мікро- (підприємства, фермерські та домашні господарства);

— мезо- (грумада, місто, регіон);

— макро- (державна).

Фактори, що стримують аграрне виробництво представлені на рис. 2, за даними Держкомстату [9] свідчать про те, що, не враховуючи деякі роки, в яких лідером були погодні умови, головним є фінансові обмеження, на другому місці – недостатній попит, на третьому – нестача матеріалів та устаткування.

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2014 та 2015 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Рис. 2. Фактори, що стримують аграрне виробництво [9]

Джерело: Складено автором за матеріалами [9]

На основі результатів дослідження О. Клокара [6] нами була доповнена таблиця факторів та показників відтворення ресурсного потенціалу.

Аналіз таблиці 1 свідчить про те, що показники деякою мірою дублюються. Крім того, достатньо багато експертних оцінок та показників, що централізовано не відстежуються державними інституціями. Це свідчить про необхідність перегляду статистичних показників розвитку аграрного сектору та його ресурсного потенціалу на всіх рівнях. Ситуаційний підхід оцінки ресурсного потенціалу територій дозволить загальні методи моніторингу до умов і ситуацій розвитку визначених територій та громад в умовах

децентралізації управління. Взагалі, виконані дослідження, тенденції розвитку процесів децентралізації свідчать про необхідність активного розвитку сільських територій та їх ключових соціально-економічних центрів.

Враховуючи, що серед результатів досліджень та наукових праць достатньо визначень показників відтворення природних, екологічних, інвестиційних, інноваційних, трудових ресурсів, більш детально зупинимось на інформаційній складовій. На нашу думку такі показники повинні складатись з інформаційного представлення території (сайти портали, регіону, підприємств, установ, природних ресурсів; показників інформаційного супроводження кожної зі

складових (від законодавчої бази до результатів розвитку), та безпосередньо показників відтворення у вигляді карт, діаграм, таблиць, аналітичних доповідей, дорожніх карт тощо.

Таблиця 1. Фактори та показники відтворення ресурсного потенціалу (на основі [6])

Фактори	Макро-рівень	Мезо-рівень	Мікро-рівень	Показники
Політичний та соціально-економічний стан у країні	+	+	+	ВВП, валова продукція ; рівень життя рентабельність с/г продукції. Темпи зростання імпорту та експорту товарів та послуг; пропорції споживчих цін; показники ресурсовіддачі в аграрному секторі.
Нормативно-правова база	+	+	+	Показники децентралізація, зміни в законодавстві щодо фінансової підтримки аграрного сектору, підприємницької діяльності.
Стан розвитку сільських територій	+		+	Демографічні показники стану сільського населення; валовий регіональний продукт на душу населення, рівень рентабельності основних видів с/г продукції, інвестиції в основний капітал, доля переробних виробництв у валовому регіональному продукті, доля імпорту основних груп продовольчих і непродовольчих товарів, доля витрат на соціальні потреби, витрати на кінцеве споживання домашніх господарств, рівень якості життя.
Інвестиційний клімат	+	+	+	Показники економіки України та аграрного сектору за індексом економічної свободи; показники України та аграрного сектору за рейтингом «Ведення бізнесу»; експертні показники світових та європейських асоціацій.
Стан розвитку аграрного сектора економіки	+	+	+	Валова продукція сільського господарства, структура аграрного сектору, рівень підприємництва в аграрному секторі, рівень технічного забезпечення; рівень якості продукції.
Стан ринку праці	+	+	+	Рівень зайнятості в аграрному секторі, рівень фахівців з вищою освітою, рівень фахівців в інноваційних галузях аграрного сектору.
Рентабельність сільськогосподарських підприємств	-	-	+	Показники рентабельності сільськогосподарських підприємств.
Рівень матеріального та соціально-психологічного стимулювання працівників	+	+	+	Рівень заробітної плати, соціальних виплат, задоволеності працівників.
Науково-технічний прогрес	+	+	+	Інноваційне науково-технічне оснащення аграрного сектору, запровадження інноваційних технологій; рівень інформаційного супроводу аграрного виробництва.
Знос матеріально-технічної бази підприємств	-	+	+	Показники зносу матеріально-технічної бази підприємств.
Технології виробництва	-	+	+	Запровадження інноваційних технологій виробництва.
Ефективність та якість використання земель сільськогосподарського призначення	-	+	+	Показники структури земель сільськогосподарського призначення.
Природно-кліматичні умови	+	+	+	Агро-екологічні показники території.
Сезонність виробництва	+	+	+	Показники сезонності виробництва.

Джерело: Власна розробка автора [6]

Методику побудови дорожньої карти підтримки процесів відтворення ресурсного потенціалу, яка на відміну від існуючих охоплює не тільки послідовність заходів реалізації стратегічних планів, а містить основні фактори впливу на показники відтворення ресурсного потенціалу, сценарії реалізації механізму моніторингу та регулювання, засновані на досвіді кращих практик відтворення ресурсного

потенціалу, мотивації збереження та розвитку природного та інтелектуального потенціалу на макро-, мезо- та мікро- рівнях національної економіки.

На рис. 3 представлена концептуальна схема моніторингу показників відтворення ресурсного потенціалу сільської території як основи аграрного сектору.

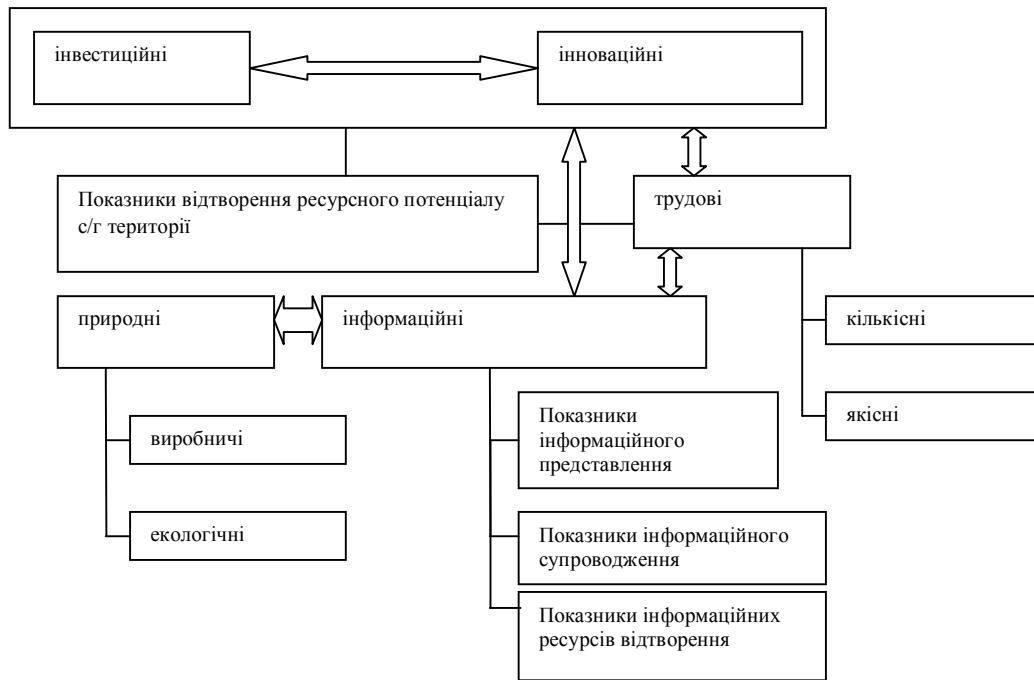

Рис. 3. Концептуальна схема моніторингу показників відтворення ресурсного потенціалу сільської території

Джерело: Власна розробка автора

Моніторинг показників управління загальними ресурсами, який повинен охоплювати всі підсистеми аграрного сектору, а саме: – природно-ресурсне середовище; – сільськогосподарське виробництво; – виробництво засобів виробництва для сільського господарства; – переробка, заготівля, зберігання сільськогосподарської продукції; – виробнича інфраструктура (дорожнє господарство, транспортні організації, зв'язок, тощо); – ринкова інфраструктура (продовольчі ринки, біржі, банки, лізингові компанії); – соціальна інфраструктура (ЖКГ, організації освіти, охорони здоров'я, культури спорту, торгівлі); – наукове забезпечення, підготовка і перепідготовка кадрів; інформаційне забезпечення;

управління розвитком сільськогосподарських територій, розвитку малих міст та села.

Висновки

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити такі висновки:

Процеси відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектору потребують змін у визначенні факторів впливу та показників їх розвитку, організації збору статистичних даних, експертних оцінок та форм їх представлення.

Чітке визначення взаємозв'язку факторів впливу та показників відтворення дозволить на всіх рівнях державного регулювання та управління підприємствами здійснювати ефективний контроль щодо процесів відтворення та підтримки балансу сталого розвитку.

Abstract

One focus of the national and regional economy is environmental management and restoration of natural resources. Despite the popular trend of sustainable economic development, which involves activation of playing resources, remain poorly understood impacts on processes of reproduction and resource potential targets for monitoring the implementation of these processes. The aim - to determine the main factors changes the resource potential of the agricultural sector and the processes of their reproduction. The authors examine the performance features of restoration of natural, environmental, investment, innovation and human resources. Performance information component - a measure of information presentation territory (portal site, region, enterprises, institutions, natural resources, performance information support of each of the components (of the legal framework for development results) and direct indicators of reproduction in the form of maps, charts, tables, analysis reports, road maps and so on. The research is a table relationships factors and indices playback resource potential and conceptual framework of monitoring indicators playback resource potential of rural areas as the basis of the agricultural sector. a clear definition of the relationship impacts performance and will play on all levels of government regulation and business management to exercise effective control over the processes of reproduction and formation of the balance of sustainable development.

JEL Classification: Q 200

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.
2. Vermeulen Sonja Making the most of agricultural investment: A survey of business models that provide opportunities for smallholders / Sonja Vermeulen, Lorenzo Cotula/ – FAO and IED, 2010 – 106 с.
3. Вітвицький В.В. Річні цикли вмісту гумусу при застосуванні ґрунтозахисних технологій [Електронний ресурс] / В.В. Вітвицький, А.О. Сищук, О.І. Вітвицька // Международное научное издание. Сборник научных трудов. SWorld – 2014. – Доступ до видання: <http://www.sworld.com.ua/konfer35/473.pdf>.
4. Іванчишен В.В. Організаційно-економічні заади відтворення та ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: монографія / В.В. Іванчишин. – К.: ННЦ ІАУ, 2011, – 350 с.
5. Коренюк П. Методика оцінки ефективності використання та відтворення продуктивних угідь сільськогосподарських підприємств / П. Коренюк, Н. Чмуленко // Економіст. – 2012. – №1. – С. 47-50.
6. Клокар О.О. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки: теоретичні та практичні аспекти дослідження його ефективного відтворення / О.О. Клокар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5, частина 1, С. 183-187.
7. Чорна Л.О. Системний розвиток міста як економічного центру сільськогосподарської території // Л.О. Чорна, О.О. Коваленко, С.В. Матусяк // Агросвіт. – 2009. – №2. – С. 19-23.
8. Історія економічних вчень: навч. Посібник. / [за ред. В.В. Кириленка – Тернопіль: «Економічна думка», 2007. – 233 с.
9. Очікування сільськогосподарських підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності [Електронний ресурс]. – Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2015 року [Електронний ресурс]. – Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Сільське господарство України. Статистичний збірник Держкомстат [Електронний ресурс]. – Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Збірник балансів та споживання основних продуктів харчування населенням України Держкомстат [Електронний ресурс]. – Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяч науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
14. Agriculture and rural development. Economics of rural areas [Electronic resource], available at: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/index_en.htm (Accessed 10.01.2016).

References:

1. Andriychuk, V.H. (2007). Kapitalizatsiya silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehulyuvannya rozvytku [Capitalization of agriculture: state regulation and economic development]. Nizhyn: TOV «Vyd-vo «Aspekt-Polihraf», 216.
2. Vermeulen Sonja and Cotula Lorenzo (2010). [Making the most of agricultural investment: A survey of business models that provide opportunities for smallholders]. FAO and IED, 106.
3. Vitvytskyy, V.V., Syshchuk, A.O., and Vitvitska, O.I. (2014). Richni tsykly vmistu humusu pry zastosuvanni hruntozakhysnykh tekhnolohiy [Annual cycles humus content of soil in the application of technology]. Mezhdunarodnoe nauchnoe yzdanye. Sbornyk nauchnykh trudov. SWorld. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/konfer35/473.pdf>.
4. Ivanchyshen, V.V. (2011). Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady vidtvorennya ta efektyvnoho vykorystannya tekhnichnoho potentsialu ahrarnyoho vyrobnytstva [Organizational and economic principles of reproduction and effective use of technical potential of agricultural production]. Kyiv: NNTS IAU, 350.
5. Korenyuk, P., and Chmulenko, N. (2012). Metodyka otsinky efektyvnosti vykorystannya ta vidtvorennya produktyvnykh uhid' sil'skohospodars'kykh pidpryemstv [Methods of assessing the effectiveness of the use and reproduction of productive farm land]. Economist – Economist, 1, 41-45.
6. Klokar, O.O. (2014). Resursnyy potentsial ahrarnoho sektora ekonomiky: teoretychni ta praktychni aspekty doslidzhennya yoho efektyvnoho vidtvorennya [Resource potential of the agricultural sector:

- theoretical and practical studies aspekty its effective play]. Kherson: Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, 5, 183-187.
7. Chorna, L.O., Kovalenko, O.O., and Matusyak, S.V. (2009). Systemnyy rozvytok mista yak ekonomichnoho tsentru silskohospodarskoyi terytoriyi [Systematic development of the city as an economic center of agricultural area]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 2, 19-23.
  8. Kyrylenko, V.V.(Eds.). (2007). *Istoriya ekonomichnykh vchen* [History of Economic Thought]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 233.
  9. Ochikuvannya silskohospodarskykh pidpryyemstv shchodo perspektyv rozvytku yikhnoyi dilovoyi aktyvnosti [Waiting farm on the prospects of their business activities]. (2016). Kyiv: Derzhkomstat. Retrieved from [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
  10. Posivni ploshchi silskohospodarskykh kultur pid urozhay 2015 roku [Area under cultivation of crops for the harvest 2015]. (2015). Kyiv: Derzhkomstat. Retrieved from [http// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
  11. Silske hospodarstvo Ukrayiny. Statystychnyy zbirnyk Derzhkomstat [Agricultural Ukraine. Statistical Yearbook SSC]. (2015). Kyiv: Derzhkomstat. Retrieved from [http// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
  12. Zbirnyk balansiv ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naseleennyam Ukrayiny Derzhkomstat [Compilation of balance sheets and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine]. (2015). Kyiv: Derzhkomstat. Retrieved from [http// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
  13. Paton, B.E. (Eds.). (2012). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrayiny* [National sustainable development paradigm of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny».
  14. [Agriculture and rural development. Economics of rural areas]. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/index_en.htm.

Надано до редакційної колегії 20.01.2016

Лозовський Олександр Миколайович / Olexandr M. Lozovskyi
lozovskyi-a@mail.ua

Горшков Максим Анатолійович / Maksym A. Horshkov
gorshkovmaxim@yandex.ua

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Взаємозв'язок факторів та показників відтворення ресурсів аграрного сектор. [Електронний ресурс] / О. М. Лозовський, М. А. Горшков // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2016. – № 1 (23). – С. 107-113. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n1.html>